

Joško Zaninović i Nataša Zaninović:
«RIJEKA KRKA NA STARIM RAZGLEDNICAMA»
Nacionalni park Krka i Gradski muzej Drniš, Šibenik, 2006. godine

Druga monografija o rijeci Krki, *Rijeka Krka na starim razglednicama* Joška i Nataše Zaninović, došla je nakon 80 godina čekanja (prva je djelo don Krste Stošića *Rijeka Krka* iz 1927.).

O monografiji koja je pred nama ne bi trebalo puno govoriti kao o knjizi s uobičajenom književnom formom (bilo da je riječ o romanu, noveli, drami), već o knjizi u kojoj se skladno nadopunjavaju pisani tekstovi s fotografijama koje imaju i povijesnu i kulturološku sadržinu i trajno značenje unutar pisane riječi i fotografije kao umjetničkog djela. Ova je monografija zapravo snažan znak ugođaja i doživljaja koji su zaboravljeni, ali čije ljepote još uvijek snažno dopiru do nas, kao svjedočanstvo i opomena.

Autori su u monografiju uvrstili 219 razglednica iz fonda od 350 razglednica Muzeja Grada Drniša i osam stručnih članaka. Uz uvodni dio naslovljen *Umjesto uvoda* (str. 5-6) u kojem se nalaze osnovni podaci o rijeci Krki, uključujući i njeno ime, akademik Nenad Cambi navodi kako rijeci uvijek nije bilo isto ime, te da se nekada zvala Katarhates, a potom i Titius. Tu se još nalazi autorski rad «*Stare kartoline Krke – priča koja traje*» (str. 7-10), zatim četiri priloga preuzeta iz knjige don Krste Stošića pod radnim naslovom: «*O gornjoj Krki*» (11-14), «*O Roškom slapu*» (31-33), «*O Visovcu*» (53-54) i «*O Skradinskom buku*» (73-76), te članci, tj. rad dvoje autora ove monografije «*O vodenicama, stupama, pilanama i ribnjacim*», (93-94), «*O buhaču*» (111-113) i «*O elektranama*» (str. 143-146) koje su se smjestile na rijeci Krki.

Značaj ove monografije je i u tome što nas ona na neki način vraća u sadašnjost, u nešto živo i opipljivo, nama blisko i neponovljivo – u mladost koja je sama po sebi nedodirljiva, lijepa i nepovratna. A Krka je rijeka koja se i sanja i voli. Neodoljive su njene ljepote, njeni slapovi, njeni živahni pritoci i uvijek «nasmijana» Čikola. Da bi uživali u ovoj monografiji i njenim kartulinama, nije suvišno prisjetiti se nekih detalja iz radova koji su u neku ruku i zvjezdani putokazi rijeke Krke, bez kojih bi i ona sama bila siromašnija za tu neopisivu ljepotu.

U članku «*Stare kartoline Krke – priča koja traje*» govori se o iznimnim ljepotama rijeke. Mnogi su je slikali, crtali, skicirali i fotografirali ili su o njoj pisali eseje, pjesme, putopise ili znanstvena djela. Razglednica je zapravo bila prvi masovni medij koji je promicao rijeku i njene ljepote. U ovom prilogu naći ćete dosta podataka o prvim razglednicama, kako su se radile i što su sve značile u poštanskom prometu. Ono što je veoma zanimljivo jeste to, da koncem XIX. stoljeća, točnije 1892. godine, u Skradinu djeluje liječnik i fotoamater Jerko pl. Marasović, potomak ugledne skradinske plemićke obitelji Marasović. On je prvi u Skradinu imao fotoaparat i njime zabilježio dokumentarno iznimno vrijedan niz fotografija rijeke Krke, Skradina i Pokrčja. Kasnije su se pojavili i drugi fotografi, nakladnici i knjižari koji su uspješno promovirali rijeku Krku i Pokrčja

u svojim razglednicama. Evo pregleda nakladnika i fotografa: A. Bogić, Šibenik – 43 razglednice, A. Ciulić, Šibenik – 14 razglednica, I. Skelin, Drniš i V. Stein, Trst - po 12, E. Stengel i co., Dresden – 10, Purger i co., Munchen - 9, Kilopht, Beč – 8, G. Radić, Šibenik – 5, J. Jelić, Knin, G. Rude, Šibenik, tiskara «Kačić» Šibenik i I. Tomasović, Visovac – po četiri razglednice, M. Dobrota, Skradin, J. Grimani, Šibenik i P. Požar, Knin – po tri razglednice, M. Mudradžija i Đ. Omčikus – po jednu razglednicu.

U prilogu «*O gornjoj Krki*» K. Stošića doznat ćete sve o toj ljepotici, o njenom prvom pritoku Krčiću i njegovim čudnim ljepotama, o prirodnom okruženju rijeke, o Dinari i Promini, o kninskom polju, o pritoku Budišnici, o prirodnim ljepotama, o četiri prelijepa vodopada koji se zovu: Brljan (ili Čorić), Manojlovac, Rošnjak (ili Sondovjel) i Miljacka, a tu su u zapisi o živopisnim Kistanjama, o čudesnom samostanu sv. Arhandela koji pripada kaluđerima sv. Vasilija. U ovom odjeljku razvrstano je 25 razglednica (str. 15-29).

Ništa manje nije zanimljiv ni članak don Krste Stošića «*O Roškom slapu*». Pored pojednosti i svega onoga što je Roški slap u svojim prirodnim ljepotama, tu ćete naći podosta podataka o starim mlinicama i valjaonicama, gdje se valjalo sukno (u stupama), i pralo (u koševima), o mostu koji spaja Drniš s Bukovicom. Tu su i živopisni vodopadi i električna centrala, pa nizvodno visovačko jezero. O Roškom slapu (str. 34-51) vidimo 30 razglednica.

Prilog K. Stošića «*O Visovcu*» toliko je životan i lirski oblikovan da čitatelju zastaje dah. On će doslovno, o tom čarobnom i nesvakidašnjem otočiću, napisati i ovo: «Visovac krasi viti čempresi, nemirni jablani, srebrolisti jaseni, kršni brijesti, kitne tamarinde, borovi koji uzdišu, i vrbe koje plaču, te nasmijani ocvjetali oleandri. Visovac miriše kraljevskim ružama, nevinim ljiljanima i raznim šarenim cvijećem. Oko otočića u vodi se njišu lagane trske i šapće ševar pod lahorom. Amo caruje najbolji slavulj, stotine čvrlja glagoljaju, bezbroj vrabaca se pravda, proleti crni kos i premješta se modrast vodomar. Lastavice sveder cvrkuću i u valovitom lijetu kruže oko zelenog otočića. Bijela crkva pokazuje nam da je to mjesto gdje se Bog slavi i sprovodi tihi život. Građena je 1576. a pregrađena 1725. ... Visovac je prava oaza duše, gdje se zaboravlja svijet, njegove trzavice i obmane. (...) Narod iz sjeverne Dalmacije rado dolazi u visovačko svetište, najviše na Gospu od Anđela. Taj dan mirni Visovac sav žubori, pjeva i smije se». O Visovcu i okolini autori monografije donose 31 razglednicu (str. 55-71).

Ne možete prelistavati ovu monografiju a da ne pročitate prilog don K. Stošića «*O Skradinskom buku*». On je satkan od povijesnih podataka i lirskih opisa koji se jednostavno prožimaju u esej neprolaznih vrijednosti. Don Stošić će između ostaloga napisati kako će «sakupljena voda Krke i Čikole izvesti najdivniji slap u našoj domovini: Skradinski buk», te kako on spada i u najljepše slapove u Europi. Tu će se Krka zadnji put «nasmijati» prije nego što isčezne u prostranom Prokljanskom jezeru. Ovdje nalazimo 28 razglednica (na str. 77-90).

Prilog «*O vodenicama, stupama, pilanama i ribnjacima*» donosi niz zanimljivih podataka koji se vežu uz iskorištavanje vodene snage. Tu se spominju mlinovi na rijeci Krki, elektrane, vodenice sa stupama i koševima. Unutar svake vodenice bilo je nekoliko mlinova, odnosno mlinskih kola koja su mljela žito pretvarajući ga u brašno. Gotovo svaka vodenica imala je stupu i koš. U stupi se dogotovljavalo domaće sukno i

pokrivači, a obično je bila smještena u sjeni stabala ili sedrenoj pećini. Osim vodenica, na Skradinskom je buku početkom XIX. stoljeća postojala i pilana na vodeni pogon. Izvori kažu da je radila za vrijeme francuske vlasti u Dalmaciji od 1809. do 1813. godine. Zapisi dalje ukazuju i to da su se na Skradinskom buku nalazili i ribnjaci. U odjeljku «*O vodenicama...*» nalazimo 28 razglednica (str. 95-109).

Unutar ove monografije nalazi se i poseban prilog «*O buhaču*» o jednoj biljci koja je ostavila svojevrstan žig na Skradinskom buku. Buhač je insekticid iz porodice glavočika. Među ovom vrstom jedini ima u svom cvijetu ubitačnu moć, koja omamljuje i ubija kukce, pa mu odatle i potječe hrvatsko ime buhač ili buharica. U ovom prilogu naći ćete sve o buhaču: kako se uzgajao, distribuirao, obrađivao. Velika je prednost buhača u tome što je neškodljiv za ljude, domaće bilje i životinje. Djelatna tvar buhača kao insekticida jesu esteri: pirethrin I. i pirethrin II., a upotrebljava se kao prašak, rastopljen u vodi sa sapunom ili rastopljen u alkoholu. Odjeljak «*O buhaču*» sadrži 50 razglednica (str. 114-131).

Posljednji prilog ove monografije govori «*O elektranama*», o hidroelektrani «*Krka*» I (kasnije «*Jaruga*» I i II), HE «*Manojlovac*» i HE «*Miljacka*». Tu se nalaze egzaktni pokazatelji o elektranama: kad su sagrađene, koliku jačinu imaju, kako su bile tehnički opremljene, koliki su im bili kapaciteti i tome slično. Zanimljiv je detalj da je HE «*Krka*» I započela s radom 28. kolovoza 1895. godine u 20 sati. Ona je bila primarno sagrađena u svrhu postavljanja električne rasvjete i Šibeniku koji je struju dobio prije mnogih europskih gradova: Frankfurta, Rima, Beča, Londona i Budimpešte. Nije na odmet pripomenuti i to, da je Skradin dobio električnu razvjetu u ožujku 1919. godine. Razglednica na stranama 147-159 «*O elektranama*» ima 25.

Prema tome, o gornjoj Krki, Roškom slapu i o Visovcu ima zajedno 86 razglednica, dok o Skradinskom buku i vodicama ima formalno 54 razglednice. Međutim, Skradinskom buku i tom dijelu Krke treba pridodati i sve razglednice o buhaču i o elektranama jer se uglavnom odnose na Skradinski buk i okolinu, a njih ima 75. Dodamo li i onih prethodnih 54, to znači da Skradinski buk i neposredna okolina ima u monografiji oko 130 razglednica, što je malo u nesrazmjeru s brojem razglednica ostalih dijelova Krke.

Prelistavajući monografiju čini mi se da današnje vrijeme, sa svim svojim tehnološkim dostignućima pred tim uspomenama, ostaje pomalo i zatečeno i zbunjeno. Valorizirajući kulturološko značenje ove monografije, nećemo pogriješiti ako istaknemo, da ona ostaje nepresušno vrelo podataka koji dolaze pred nas i tjeraju nas na nova istraživanja, nove fotografije, nove razglednice, i nove monografije, jer rijeka Krka još uvijek prkosi svima podjednako, od svoga prkosnog izvora do labuđeg ušća.

Spomenut ćemo pojedinačno nekoliko razglednica. Iz 1901. godine: *Vodopadi Krke*. Topolje. Manojlovac. Nakladnik. Stengl i co., Dresden, datirana 30. 11. 1901. Razglednica br. 35 *Vodopad Slap kod Drniša*, Nakladnik P. Uroda pok. Miće, Drniš, datirana 1. 9. 1904. Na toj razglednici lijepo se vidi zgrada Hidroelektrane i lijevo od nje upravno – stambena zgrada, a te su građevine izgrađene 4-5 godina kasnije. Razglednica br. 28 na kojoj piše: Krka «*Među gredama*» nije baš precizno ubicirana. Na razglednici nije tjesnac među gredama, nego lokalitet neposredno uz Roški slap (neovisno što se na razglednici vide stijene, tj. grede). Dalje, na razglednici br. 36 lijepo se vidi nekadašnji

hotel u Roškom slapu koji je tamo gotovo cijelo 20. st., odnosno najmanje 80 godina. Pored hotela vidi se još i «Jasnina vila» (tj. vila J. Skelin – Duboković). Razglednice br. 54 i 55 Pogled iz «Šuplje grede», nakladnika A. Bogić, 1918. Šibenik. Datirana je 30. 12. 1919. i ima žig talijanskih okupacijskih vlasti. To je jedna od rijetkih razglednica nastalih u seoskom prostoru (u konkretnom slučaju selo Donji Brištani).

Autori su u monografiju uvrstili one kartuline i one priloge koji nam donose sve ono što je odavno odlutalo i zaboravljeno, a u knjizi je evo opet oživjelo. Zato je monografija dovoljno i poticajna i sadržajna, jer nas «dira» u sve ono što još uvijek treperi i čeka nove ljubavi i nova istraživanja. Ona je istovremeno i ugođaj obojen toplinom i ljudskom dobrotom, a njene raznovrsne razglednice čvrsto spajaju stare i nove zaljubljenike u rijeku koja sve ubrzanije i sve glasnije teče i samo teče... i tako stoljećima.

Fotografijama nije ništa promaklo. Zbilježili su se tajne ove ljepotice, pa i njene skrivene suze kojih je bilo, ali koje je vješto skrivala tijekom svoje povijesti. Nitko je još nije vidio da plače i neče, jer je i postojana i jaka. Pa kad su je neki i pokušali povrijediti, ona se je još odvažnije pobunila i krenula dalje ... jača i ponosnija...

Smatram da ova monografija obuhvaća ono najvrijednije i najbolje iz bogate povijesti fotografija i razglednica, te da će korisno poslužiti ljudima ovoga kraja kao i svima onima koji su bar jednom posjetili ovu našu ljepoticu. Monografiji je mjesto i u obiteljskim bibliotekama, školskim, gradskim i sveučilišnim knjižnicama, u rukama istraživača i fotoreportera i svih onih koji vole prirodu, posebno rijeke, uključujući i sve ono što ide uz oplemenjivanje čovjeka kao društvenoga bića.

Rijeku Krku zavolio sam još kao malo dijete. I danas je neizmjerljivo volim i posjećujem. U njoj sam i proplivao kao i svi moji vršnjaci, a na njenim valovima sam se i zaljubio prije mnogo godina, u jedne zelene oči koje i danas stidljivo svijetle, i svakim danom sve više vole ...

Velimir KARABUVA